

УДК 343.123.12

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ СВИДКІВ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Роман БАБЕЦЬКИЙ,

ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Розглянуто питання поняття оперативно-розшукового забезпечення захисту свідків у кримінальному провадженні. Охарактеризовано оперативно-розшукові заходи захисту свідків під час розслідування злочинів. Запропоновано створення інституту оперативно-розшукового супроводження кримінального провадження за тяжкими злочинами та вчинених організованими злочинними групами.

Ключові слова: кримінальне провадження, оперативно-розшукове забезпечення, свідок, тяжкий злочин, оперативно-розшукові заходи, оперативне супроводження.

OPERATIONAL SEARCH SUPPORT FOR THE PROTECTION OF WITNESSES WHO PARTICIPATE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Roman BABETSKYI,

Adjunct at Department of Operational Search Activity,
Lviv State University of Internal Affairs

SUMMARY

The article deals with the concept of operative-search protection of witnesses protection in criminal proceedings. Operational and investigative measures for the protection of witnesses during the investigation of crimes were described. The establishment of the institute of operative-search support of criminal proceedings for serious crimes committed by organized criminal groups was proposed.

Key words: criminal proceedings, operative-search support, witness, serious crime, operational-search measures, operative support.

Постановка проблеми. Ефективність захисту свідків, які беруть участь у кримінальному судочинстві, значною мірою визначається станом використання сил і засобів оперативних підрозділів щодо виявлення та припинення протиправного впливу з боку зацікавлених осіб (безпосередньо злочинців, їх співучасників, членів відповідних організованих злочинних груп тощо) на самих свідків та членів їхніх сімей, близьких родичів з метою відмови від правдивих свідчень. Оперативно-розшукове забезпечення захисту свідків потребує подальшого розроблення та удосконалення.

Актуальність теми. Актуальність окресленого предмету обумовлена і тими обставинами, що за умов складної криміногенної ситуації сьогодення і розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, обов'язково повинно здійснюватися шляхом комплексного застосування сил, засобів і методів оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності. Однак указані правоохоронні функції на цей час знаходяться в активній фазі реформування їх правових і організаційних основ, що обумовлює необхідність подальшого докладного наукового осмислення механізму оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження та гарантування безпеки учасників кримінального судочинства.

Метою статті є дослідження проблеми оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження щодо захисту свідків від протиправного впливу інших учасників кримінального процесу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Ефективність виявлення та припинення протиправного тиску на свідків, які беруть участь у кримінальному судочинстві, значною мірою визначається станом законодавчого та наукового розроблення такої діяльності, юридичною впорядкованістю відносин, що виникають під час їх захисту з використання засобів оперативно-розшукової діяльності.

В.П. Хомколов визначає оперативно-розшукове забезпечення діяльності слідчого комплексом правових та організаційно-тактичних заходів, що обумовлюють взаємозв'язок і взаємовплив слідчого та оперативних підрозділів ОВС з метою всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи [1, с. 13]. Є.М. Рябков визначає діяльність оперативних підрозділів зі створення оптимальних умов для повного й об'єктивного розслідування шляхом здійснення комплексу ОРЗ, здебільшого розвідувального характеру, відносно осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності, їх зв'язків та інших осіб, які мають відношення до злочинів, що розслідуються, а також нейтралізації їх неправового впливу на процесуальне доказування [2, с. 20]. Подібне визначення знаходимо в роботах І.Р. Шинкаренка та В.М. Рудика [3, с. 135].

Пильна увага дослідженню питань оперативно-розшукового забезпечення слідства була приділена після створення 1963 слідчих підрозділів в ОВС. 1979 року Е.О. Дідоренко в посібнику «Правові і організаційно-тактичні проблеми оперативної розробки» характеризував і класифікував зібрану в справах оперативну інформацію, яка має значення для процесу доказування, може бути змістовним доказом [4, с. 113–122].

Уперше дефініція «оперативно-розшукове забезпечення» була сформульована в нормативних документах МВС СРСР 1984 [5].

Наприкінці ХХ ст. Р.С. Белкін в роботі «З'ясування ознак злочину» обгрунтовує теорію поєднання слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, які полягають у такому:

– під час порушення справи за оперативними даними зміст і результати вжитих оперативних заходів визначають характер і тактику первинних слідчих дій, за допомогою яких здійснюється реалізація оперативних даних;

– оперативно-розшукові заходи слугують засобом створення умов для проведення в подальшому конкретних слідчих дій. Ця форма поєднання може мати і зворотний характер, коли слідча дія проводиться з метою створення оптимальних умов для вжиття тих або інших оперативно-розшукових заходів [6, с. 795].

О.М. Бандурка на початку ХХІ ст. визначає, що завдяки життєво оперативно-розшукових заходів можуть бути одержані предмети, документи і відомості, що мають важливе інформаційне значення і можуть бути використані як докази в кримінальній справі після їх оформлення і перевірки в порядку, визначеному Кримінально-процесуальним кодексом [7, с. 227].

Найбільш досконале теоретико-правове дослідження використанні оперативно-розшукового забезпечення в розслідуванні злочинів здійснив 2007 року М.А. Погорельський у монографії «Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі». Вчений здійснив фундаментальні наукові дослідження генезису взаємозв'язку кримінального розшуку та кримінального процесу, їх функціональної, гносеологічної і правової природи, сучасної науково обгрунтованої концепції використання матеріалів ОРД у кримінальному процесі, розробленої з урахуванням досвіду західних країн і США, а також практики Європейського суду з прав людини [8, с. 6].

Завданнями кримінального провадження (ст. 2 КПК України) є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

За матеріалами окремих досліджень підтверджено, що в 40% проваджень по злочинах проти життя і здоров'я особи мав місце протиправний вплив на свідків. Його було вчинено у формі: 43% – насильства; 8% – погрози розголошенню відомостей; 24% – підкупу. Внаслідок таких дій близько 30% осіб змінювали свідчення та до 30% ухилялися від участі в кримінальному провадженні [9, с. 208].

Результати інтерв'ю працівників Національної поліції свідчать про те, що під час здійснення кримінального провадження найбільш часто відбуваються факти готування до вчинення злочинів та факти вчинення злочинів щодо свідків, передбачених статтями КК України: ст. 384 (завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого), ст. 386 (перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, примушування їх до відмови від давання показань, а також до давання неправдивих показань; підкуп свідка, потерпілого, експерта), а також погроза вбивством, погроза знищення майна, одержання неправомірної вигоди тощо.

За результатами дослідження окремих дослідників, які, до речі, в багатьох позиціях підтверджені нашими результатами, 93,4% практичних працівників висловились за необхідність удосконалення забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. На їхню думку, потребує вдосконалення: нормативно-правове регулювання (34,5%);

процедурне забезпечення (45,7%); організаційно-тактичне (71,3%); фінансове і матеріальне (84,1).

У випадках активної діяльності злочинців щодо посягання на безпеку свідків та інших учасників кримінального процесу слід вдатись до більш кардинальних заходів та передбачити можливості, надані базовими Законами «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» та «Про оперативно-розшукову діяльність» аж до переміщення в безпечне місце з цілодобовою охороною.

Заходи, які можуть застосовуватися в межах забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, поділяються на: загально попереджувальні; процесуальні; оперативно-розшукові; спеціальні [10, с. 365].

Умовно заходи безпеки щодо захисту свідка можна поділити на такі групи. Першу групу становлять заходи безпеки, що реалізуються в межах процесуальних повноважень слідчого, прокурора, суду або судді. Йдеться про забезпечення конфіденційності відомостей про особу та закритий судовий розгляд, дистанційна участь у досудовому провадженні, пред'явлення для впізнання позавізуальних та аудіоспостережень тощо. До другої групи належать заходи забезпечення особистої фізичної безпеки. Це особиста охорона, охорона житла і майна; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів і зміна зовнішності; зміна місця роботи або навчання; переселення до іншого місця проживання; влаштування до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення тощо. До третьої групи належать заходи оперативно-розшукових та оперативно-технічних підрозділів з документування протидії слідству щодо схилення свідків ненадання неправдивих свідчень (відмова від попередніх свідчень) або погроза фізичної розправи [11, с. 9].

Як свідчить практика розслідування тяжких і особливо злочинів, свідки рідше за інших учасників кримінального провадження самі звертаються за забезпеченням їх безпеки [12, с. 11]. Не вникаючи в дискусію про причини такого становища, лише зауважимо, що діагностика своєчасного виявлення кримінального тиску на свідків у справах даної категорії є важливим елементом процесу подолання протидії як такої та забезпечення безпеки осіб безпосередньо. Тому важливим моментом у процесі забезпечення безпеки свідка є виявлення ознак тиску та прийняття своєчасних заходів із боку уповноважених осіб. Треба визнати, що в процесі забезпечення безпеки осіб під час кримінального провадження виникає досить багато проблем, мабуть, саме тому кількість застосування таких заходів є невеликою. Так, за даними практичних підрозділів, загальна кількість застосованих заходів за увесь час існування системи забезпечення безпеки (зокрема, з 1993 р. до початку 2013 р.) ледве досягла позначки у 16 тисяч [13, с. 283].

Вдосконалення розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів, підвищення його ефективності повинне, на наш погляд, поєднувати використання всього комплексу слідчих (розшукових) дій, передбачених чинним кримінально-процесуальним законодавством, і результатів оперативно-розшукової діяльності з урахуванням великого об'єму слідчої діяльності, наявної небезпеки учасникам кримінального процесу, особливостей позиції в справі, можливостей здійснення протидії процесу розслідування з боку членів організованої злочинної групи та їх оточення.

Припинення або нейтралізація погроз свідкам у процесі кримінального судочинства є одним із важливих напрямів оперативно-розшукового забезпечення яке вимагає кваліфікованого застосування системи оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій: 1) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної

діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК); 2) використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК); 3) здійснення спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК) у середовищі учасників кримінального процесу, їх службового чи побутового оточення, а також активних відвідувачів судових засідань; 4) за наявності відповідних підстав, застосування оперативно-технічних засобів контролю дій підозрюваних та документування їх протиправної діяльності. Сукупність виявлених таким чином фактичних даних про факти та способи здійснення тиску на свідків, можуть бути за рішенням слідчого, прокурора безпосередньо долучені до матеріалів кримінального провадження. Отримані фактичні дані залежно від характеру та форми погроз можуть бути підставою для прийняття рішення про притягнення винних до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Своєчасність здійснення негласних слідчих (розшукових) дій з виявлення, документування фактів протидії кримінального середовища створює сприятливі умови для об'єктивного та повного досудового розслідування й судового розгляду злочинної діяльності.

Зауважимо, що організація оперативно-розшукового забезпечення є складовою частиною системи оперативних підрозділів щодо здійснення спеціальних заходів із використанням сил, засобів та заходів у виявленні та документуванні погроз свідкам або їх підкупу.

Основним методом виявлення протиправних дій проти свідків є оперативний пошук.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» головним завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України. З наведеного необхідно зазначити, що основним інструментом виявлення протиправних дій проти свідків являється оперативний пошук ознак злочинів.

О.М. Джужа оперативний пошук визначає як урегульовану нормативно-правовими актами діяльність підрозділів ДСБЕЗ із отримання, перевірки, систематизації та використання інформації, здобутої в процесі оперативного обслуговування об'єктів і галузей економіки, про ознаки злочинів, а також причетних до них осіб [14, с. 38–40].

Ю.Ю. Орлов характеризує пошук первинної оперативної інформації як комплекс оперативно-розшукових заходів, що здійснюються уповноважені оперативні підрозділи з метою виявлення та розпізнання латентних злочинів і осіб, які їх учинили, а також установлення причин та умов учинення злочинів [20, с. 750]. Дослідники зазначають, що виявлення нової інформації під час пошуку фактичних даних про злочини пов'язане з розпізнанням серед великої кількості інформаційних об'єктів саме тих, що стосуються ознак певного протиправного діяння, відповідальність за яке передбачено КК України [15, с. 751].

До пошукових ознак, що вказують на протиправний тиск на свідків, можна віднести: різку зміну способу життя; виїзд у невідомому напрямку з місця проживання або взагалі його зміна; активне забезпечення особистої охорони (придбання зброї, найняття охорони, звернення до приватних охоронних та детективних агентств тощо); немотивований продаж свого майна; зміна показань, ухилення від явки до слідчого тощо.

З проведеного нами опитування випливає: 45,6% респондентів указують на здійснення заходів з організації безпеки, 55,4% – на притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють погрози чи підкуп на підставі оперативно-розшукового документування.

Прийняття ефективних заходів забезпечення безпеки свідків не повинне перериватися і після закінчення досудо-

вого слідства. Як свідчать результати досліджень окремих фахівців, суб'єкти забезпечення безпеки є найбільш «вразливими» з моменту закінчення досудового слідства та до закінчення судового розгляду. Саме після закінчення досудового слідства зазвичай проведення заходів забезпечення безпеки припиняється, і суб'єкти такого захисту піддаються активному впливу з боку протидіючої сторони. Саме тому, мабуть, як зазначають фахівці, практично в кожній другій справі показання свідків, потерпілих змінюються на користь підсудних. На жаль, зумовлено це тим, що керівники слідчих, оперативних та інших підрозділів вважають свою роботу виконаною, оскільки справа передана до суду. Крім того, такі заходи вимагають застосування великого людського та матеріального ресурсу, на що в сьогоденні умовах піти їм організаційно дуже важко. Однак це серйозний недолік, який зводить нанівець усю здійснену раніше роботу та всі витрачені ресурси. Тому шляхом вирішення даної проблеми могла б стати створення інституту оперативного супроводження кримінального провадження. А в обов'язок оперативного підрозділу мало б увійти таке: з'ясування рівня небезпеки, що загрожує суб'єктові захисту, та необхідність застосування оперативно-розшукових заходів під час судового розслідування; організація впровадження необхідного комплексу оперативно-розшукових і оперативно-технічних заходів безпеки із залученням відповідних спеціалістів; винайдення оптимальної моделі участі суб'єкта захисту в досудовому розслідуванні тощо. Але це питання не просте, тому обов'язково потребує додаткового дослідження та наукової дискусії.

П. Дерев'янка зазначає, що коло питань, розв'язуваних у процесі оперативно-розшукового забезпечення, значно ширше, ніж у традиційному зрозумінні взаємодії, підставами для якого служать ситуації, що передбачені кримінально-процесуальними нормами, їх оперативно-розшуковим забезпеченням, охоплюється вирішення завдань, коли встановлені особи, що вчинили злочини, але необхідно забезпечити захист доказової бази слідства, зберігання речових доказів, безпеку членів кримінального процесу, відносно яких здійснюється психічний і фізичний вплив тощо [15, с. 672].

Оперативно-розшукова діяльність завжди була одним із засобів кримінально-процесуального пізнання, що розширює пізнавальні можливості останнього, а з прийняттям КПК України функції оперативно-розшукової діяльності фактично увійшли до складу кримінально-процесуальної діяльності у вигляді негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях.

Підкреслюючи нагальну потребу перебудови правових і організаційно-тактичних основ взаємодії слідчих і співробітників оперативно-розшукових підрозділів у період проведення досудового слідства, формулюють необхідність надійного оперативно-розшукового супроводу кримінального провадження тяжких злочинів та вчинених організованими злочинними групами.

На наш погляд, основною метою забезпечення захисту свідків у процесі кримінального провадження з розслідування тяжких злочинів та вчинених організованими злочинними групами є створення сприятливих умов для повного, всебічного і об'єктивного розслідування кримінального провадження, для чого оперативні підрозділи, за дорученням слідчого, виконують негласні слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові заходи для виконання наступних завдань:

- встановлюють і затримують осіб, що вчинили злочин;
- відшуковують, збирають, забезпечують збереження речових, а також інших доказів й іншої інформації, використання якої може слугувати для одержання доказів або для побудови слідчих і пошукових версій;

– використовуючи оперативно-розшукові сили, засоби і методи, для перевірки достовірності доказів розслідуваної події;

– встановлюють наміри свідків, обвинувачуваних, підозрюваних і їхніх зв'язків, що мають намір перешкоджати нормальному проведенню досудового розслідування;

– здійснюють постійний оперативний контроль за підозрюваним і обвинувачуваним з метою запобігання з їх боку протидії або припинення спроб ухилитися від слідства і суду.

Висновки. Оперативно-розшукове забезпечення досудового розслідування є комплексною організаційною формою взаємодії органів слідства з оперативними підрозділами із забезпечення як самого розслідування так і захисту свідків та інших учасників кримінального судочинства.

До найважливіших заходів забезпечення захисту свідків у межах планування розслідування необхідно віднести: необхідність упровадження специфічного (максимально закритого) режиму інформаційного обміну серед учасників процесу розслідування; до загального плану розслідування вводяться слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи з метою виявлення та документування протиправних дій (за окремими ст. КК України) свідка та осіб, які протиправно впливають на його поведінку під час досудового розслідування.

Список використаної літератури:

1. Хомколов В.П. Организация управления оперативнорозыскной деятельностью: системный подход / В.П. Хомколов. – М. : Закон и право, ЮНИТИ, 1999. – 191 с.
2. Рябков Е.М. Правовые, организационные и тактические вопросы оперативнорозыскного обеспечения предварительного следствия по преступлениям, совершенным группой лиц : дис. ... кандидата юрид. наук / Е.М. Рябков. – М., 1990. – 200 с.
3. Шинкаренко І.Р., Рудик В.М. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства: теоретико-правові аспекти / І.Р. Шинкаренко // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ. – 2003. – № 1. – С. 130.
4. Дидоренко Э.А. Правовые и организационно-тактические проблемы оперативной разработки / Э.А. Дидоренко. – К. : РИО МВД УССР, 1979. – 124 с.
5. Указание МВД СССР «О ходе выполнения решений коллегии МВД СССР от 25.10.1983 года «О мерах по дальнейшему улучшению работы следственного аппарата» : от 05.12.1984 г., № 124.
6. Белкин Р.С. Криминалистическое учение о фиксации доказательственной информации / Р.С. Белкин // Курс криминалистики : учеб. пособ. для вузов. – 3-е изд., доп. – М. : Юнити-Дана, 2001. – 837 с.

7. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: Підручник / О.М. Бандурка. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.

8. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М.А. Погорецький. – Х. : Арсіс; ЛТД, 2007. – 576 с.

9. Підтримання прокурором державного обвинувачення : підручн. [для студентів вищих юридичних навчальних закладів] / С. Блажівський, М. Якимчук, І. Козьяков, М. Туркот та ін. – К. : Національна академія прокуратури України, 2014. – 512 с.

10. Халиков А.Н. Теория и практика выявления и расследования должностных преступлений (криминалистический аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / А.Н. Халиков. – Уфа, 2011. – 538 с.

11. Бардацька О.В. Забезпечення безпеки потерпілих та свідків у кримінальних справах, пов'язаних з торгівлею людьми / О.В. Бардацька, А.М. Орлеан. – К., 2010. – 55 с.

12. Крамаренко Ю.М. Правові, організаційні та тактичні аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Ю.М. Крамаренко. – Х., 2005. – 17 с.

13. Гриньків О.О. Фінансування програм захисту свідків та інших учасників кримінального процесу / О.О. Гриньків // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 282–284.

14. Джужа О.М. Поняття та сутність аналітичної розвідки / О.М. Джужа, Ю.Ю. Орлов // Організація інформаційно-аналітичної роботи підрозділів ДСБЕЗ МВС України у протидії економічним злочинам: доповіді провідних вчених, представників громадськості, державних службовців та працівників підрозділів ДСБЕЗ на міжвідомчому семінарі-нараді; відп. ред. Л.П. Скалозуб, В.І. Василичук, В.Д. Сапсай. – К., 2009. – С. 37–46.

15. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В.В. Коваленко, Є.М. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – Т. 6. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – К. : Атіка, 2009. – 1128 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Бабецький Роман Васильович – ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Babetskyi Roman Vasylovych – Adjunct at Department of Operational Search Activity, Lviv State University of Internal Affairs

Lev_Lviv@ukr.net